

УДК 336.1:352:336.377«19»(477.5)

Фінансування земствами Лівобережної України сільськогосподарських шкіл на початку ХХ століття

Крот Л.М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів і кредиту
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського

У статті проаналізовано діяльність земських установ Лівобережної України щодо створення закладів сільськогосподарської освіти та їх фінансового забезпечення на початку ХХ ст. Особлива увага приділяється стану фінансування сільськогосподарських шкіл. Наголошено, що зусиллями земських установ проводилася значна пропагандистська робота щодо впровадження нових методів в аграрний сектор економіки, а також зростали асигнування губернських земств на утримання навчальних закладів професійного спрямування.

Ключові слова: земство, сільськогосподарська школа, фінансування, витрати, асигнування.

Krot L.M. ФИНАНСИРОВАНИЕ ЗЕМСТВАМИ ЛЕВОБЕРЕЖНОЙ УКРАИНЫ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ШКОЛ В НАЧАЛЕ ХХ ВЕКА

В статье проанализирована деятельность земских учреждений Левобережной Украины по созданию заведений сельскохозяйственного образования и их финансового обеспечения в начале ХХ в. Особое внимание уделяется состоянию финансирования сельскохозяйственных школ. Отмечено, что усилиями земских учреждений велась значительная работа по пропаганде внедрения новых методов в аграрный сектор экономики, а также увеличивались ассигнования губернских земств на содержание учебных заведений профессиональной направленности.

Ключевые слова: земство, сельскохозяйственная школа, финансирование, расходы, ассигнования.

Krot L.M. FINANCING OF AGRICULTURAL SCHOOLS IN THE EARLY TWENTIETH CENTURY BY THE ZEMSTVO, THAT WERE OPERATING ON THE LEFT-BANK UKRAINE

The article analyzes the activity zemstvos Left Bank of Ukraine to establish agricultural education institutions and their financial support in the early twentieth century. Particular attention is paid to financing agricultural schools. Emphasized that efforts zemstvos was conducted significant outreach on new methods in the agricultural sector, and increased allocations Provincial Board for the maintenance of schools professional direction.

Keywords: council, agricultural school, funding, costs, allocation.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Одними з найважливіших завдань розбудови державності незалежної демократичної України нині є формування громадянського суспільства і створення реальної та дієвої системи місцевого самоврядування. Це передбачає зміну в поглядах на економічний розвиток територій, характер фінансових взаємозв'язків громади, органів влади та обумовлює необхідність нарощення фінансової бази місцевого самоврядування і, як наслідок, зростання його самодостатності та фінансової незалежності. Досягнення реальної фінансової спроможності територіальних громад дасть змогу забезпечити належне виконання покладених на них функцій та перенести основну вагу управлінського процесу на місцевий рівень.

У зв'язку з цим сучасні дослідники все частіше звертаються до досвіду минулого, зокрема до вивчення історії земських установ, які вна-

слідок реформи 1864 р. у Російській імперії стали важливим громадським інститутом і функціонували в українських губерніях Російської імперії у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Саме земство, вирішуючи різні проблеми народного господарства, накопичило певний досвід роботи на місцях, досвід спільної діяльності адміністрації та місцевих кіл.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливим джерелом висвітлення функціонування земств на теренах України виступають наукові праці відомих вітчизняних учених, громадських діячів, діяльність яких припадає на другу половину ХІХ – початок ХХ ст. Серед них: Б. Веселовський [1], Е. Гарлицький [2], В. Дорошенко [3], А. Дядиченко [4], В. Хижняков [5] та ін. Не менш важливе значення мають дослідження сучасних економістів та істориків, у працях яких знайшли відображення різні аспекти аграрної пореформеної еволюції та діяльності земств. Вагомими в

контексті досліджуваної проблеми вважаємо роботи сучасних дослідників В. Абрамова [6], Л. Корнійчук [7], Т. Лобас [8] Л. Мекшун [9], В. Феценко [10].

Незважаючи на різноаспектність вивчення проблеми, недостатньо висвітленим залишилося питання про професійну освіту на Лівобережній Україні на початку ХХ ст., зокрема фінансову підтримку органів місцевого самоврядування сільськогосподарської освіти.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є висвітлення фінансування земствами Лівобережної України сільськогосподарських шкіл на початку ХХ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток капіталізму в Російській імперії вимагав збільшення кількості освічених людей, розширення мережі навчальних закладів із метою підготовки фахівців для промисловості, сільського господарства, торгівлі. Земські установи Лівобережної України великого значення надавали заснуванню сільськогосподарських шкіл, значна частина яких фінансувалась за рахунок їхніх коштів. Окрім того, щоб полегшити доступ до шкільної сільськогосподарської освіти, органи місцевого самоврядування надавали стипендії мало-забезпеченим учням. Сільськогосподарські освітні заклади, які утримувались земством або за їх значної фінансової участі, можна розділити на чотири типи: 1) школи з курсом середнього навчального закладу; 2) нижчі школи першого і другого розрядів; 3) школи за спеціальними галузями сільського господарства; 4) сільськогосподарські відділи при початкових навчальних закладах.

Найбільшого поширення в губерніях Лівобережної України набули сільськогосподарські школи першого та другого розрядів, де курс навчання продовжувався три роки, але до перших приймалися лише випускники двокласних міністерських шкіл, а до других – випускники початкових шкіл. Ці школи мали за мету розповсюдження серед населення основ сільськогосподарських знань і необхідних для нього ремесел. Домінуючими у навчальному процесі були практичні заняття. Штатне утримання школи першого розряду складало 2,5 тис. крб., а другого – 1,5 тис. крб.

На навчання до нижчих сільськогосподарських шкіл приймалися особи не молодше 14 років. Три роки учні отримували теоретичні знання і виконували практичні роботи в шкільному господарстві. На четвертий рік навчання вони проходили практику в поміщицьких маєтках, звітували про свою роботу перед педаго-

гічною радою і вже потім одержували атестат.

Однією з перших нижчих сільськогосподарських шкіл України була Асєєвська, яка функціонувала у Зміївському повіті Харківської губернії. Вона почала діяти з 1883 р. У 1888 р. між Зміївським повітовим земством та Міністерством землеробства було укладено угоду на 12 років про умови опікування цим навчальним закладом. У 1899 р. школа отримала 20 тис. крб. кредиту від губернського земства на перетворення її з другорозрядної в першорозрядну. У 1900 р. було вирішено асигнувати на її утримання 4490 крб. щорічно [11, с. 502].

У 1899 р. збори гласних Харківського повітового земства клопотали про заснування при Харківському землеробському училищі нижчої сільськогосподарської школи, в якій мала бути розширена програма викладання спеціальних дисциплін, таких як садівництво, городництво, бджільництво. Вони постановили, що у випадку задоволення їхнього прохання заснувати п'ять стипендій від повітового земства [11, с. 508].

Харківське губернське земство підтримало це клопотання. Того ж 1899 р. воно асигнувало 1100 крб. на створення нижчої сільськогосподарської школи при Харківському землеробському училищі з умовою безкоштовного навчання в ній 11 учнів, по одному з кожного повіту. Крім цього, було надано 4% кредит на влаштування сільськогосподарських шкіл Сумському земству в розмірі 93 тис. крб. зі сплатою 11 000 крб. щорічно, Харківському повітовому земству – 69 тис. крб. [11, с. 497].

На початку ХХ ст. у Харківській губернії функціонувала Липоватська сільськогосподарська школа для сиріт і бідних дітей, де протягом 1910–1911 рр. навчалось 84 учні в двох підготовчих класах і трьох спеціальних [12]. Згодом названа школа була перетворена в сільськогосподарське училище ім. П. Столипіна [13, с. 42]. Переважна більшість її випускників працювала в поміщицьких маєтках.

У Полтавській губернії ціла мережа сільськогосподарських навчальних закладів сформувалася в 90-х роках ХІХ ст. при активній підтримці земських установ. Усього регіоні на початку ХХ ст. функціонувало 13 нижчих сільськогосподарських освітніх закладів, із них шість сільськогосподарських шкіл (Жабківська, Андріївська, Лубенська, Золотоніська, Бориспільська, Біликівська), чотири школи садівництва (Полтавська, Зіньківська, Процівська, Хорольська), одна земська практична школа садівництва, городництва та лісорозведення (Костянтиноградська), одна сільсько-

господарська реміснична школа першого розряду (Кобеляцька).

Лубенська сільськогосподарська школа була заснована в 1891 р. Із 1912 р. вона отримала статус нижчого сільськогосподарського училища. Керівництво школою здійснювало Полтавське губернське земство. Навчання в ній було безкоштовним, тільки повні пансіонери повинні були вносити 130 крб. на рік [14, с. 480].

Серед спеціалізованих шкіл особливе місце посідає Полтавська школа садівництва і городництва. Вона була заснована й утримувалась на кошти Полтавського губернського земства із щорічною допомогою в розмірі 3000 крб. від Головного управління землеустрою та землеробства [15, с. 139]. Матеріальну базу і дослідне поле цього навчального закладу у 1923 р. було включено до складу агрокооперативного технікуму, який у 1929 р. було реорганізовано в Полтавський сільськогосподарський інститут (сьогодні це Полтавська державна аграрна академія).

Сільськогосподарські школи користувались значною фінансовою підтримкою з боку земських установ. Так, участь Полтавського губернського земства в розповсюдженні початкової сільськогосподарської освіти виявлялась у наданні щорічних субсидій школам садівництва та городництва Полтави в розмірі 12 000 крб., Лубенській – 1 000 крб., Золотоніській – 1 500 крб. У 1899 р. Переяславському земству на утримання в Борисполі нижчої сільськогосподарської школи II розряду було асигновано 1 000 крб. У 1900 р. Костянтиноградському повітовому земству виділено 1 000 крб. на утримання практичної школи садівництва. Крім того, одноразова допомога була надана в 1898 р. Андріївській школі – 7 500 крб. у вигляді позики для закінчення будівництва; у 1899 р. – 1 500 крб. одноразово для розширення Жабківської сільськогосподарської школи; 13 500 крб. Лубенській школі для купівлі ділянки землі; у 1900 р. на облаштування шкіл Переяславському повіту надано 2 000 крб. і Костянтиноградському – 3 000 крб. [11, с. 335].

Золотоніське повітове земство виділяло на утримання сільськогосподарської школи 3 500 крб., 1 500 крб. давало губернське земство, 3 000 крб. – Міністерство землеробства. Також витрати школи покривалися за рахунок навчання учнів (1 000 крб.) і за рахунок прибутків із власного господарства (1 000 крб.) [11, с. 335]. Всього утримання школи коштувало 10 000 крб. на рік, з яких половину надавали земські установи.

У 1914 р. асигнування Полтавського губернського земства на утримання Андріївської, Золотоніської, Жабківської, Бориспільської сільськогосподарських шкіл підвищеного типу складали по 1 500 крб. кожній, Костянтиноградської, Зінківської, Процівської – по 1 000 крб., Хорольської – 500 крб. [15, с. 129]

Лубенське сільськогосподарське училище того ж року отримало від земства 23 955 крб. постійних асигнувань і 3 153 крб. – одноразових, 10 000 крб. – від казни. Всього асигнування Полтавського губернського земства на сільськогосподарські навчальні заклади в 1914 р. склали 81 343 крб. щорічних, 11 786 крб. – одноразових (всього – 93 129 крб.), у 1915 р. – 87 313 крб. щорічних, 3 000 крб. – одноразових (90 313 крб.) [6, с. 15], у 1916 р. – 103 352 крб. щорічних, 8 860 крб. – одноразових (загалом 112 212 крб.) [16, с. 16].

Для порівняння слід згадати, що Полтавське губернське земство виділяло на ці потреби в 1899 р. 34 000 крб., у 1900 р. – 29 757 крб. і в 1901 р. – 58 293 крб. [11, с. 611]. Таким чином, асигнування Полтавського губернського земства на сільськогосподарські навчальні заклади протягом 15 років зросли майже втричі.

У Чернігівській губернії відкриття сільськогосподарських навчальних закладів за активної підтримки земських установ розпочалось в кінці XIX ст. У 1899 р. було засноване сільськогосподарське відділення при Новозибківському реальному училищі. Наступного року на прохання і при матеріальній підтримці земств був відкритий сільськогосподарський відділ при Ніжинському технічному училищі імені О. Кушкевича та сільськогосподарське училище у Воздвиженську Глухівського повіту. У цей період розпочали свою діяльність Майновська сільськогосподарська школа в Козелецькому повіті, школа садівництва і бджільництва в селі Слободка Чернігівського повіту, Стародубська сільськогосподарська школа, Борзенська школа садівництва, городництва і бджільництва.

У 1899 р. було прийнято постанову про організацію в маєтку губернського земства «слобідки» жіночої школи домоводства, молочного господарства та інших галузей сільського господарства. На її обладнання в 1899 р. було асигновано 11 484 крб. і на утримання – 6 776 крб. На 1900 р. було вирішено відкрити в містечку Мрин Ніжинського повіту жіночу школу сільського господарства і домоводства. На її утримання виділено 1 000 крб. [11, с. 533].

Допомогу від губернського і повітового земств отримували й інші сільськогосподарські заклади. Борзенська школа садівництва, городництва і бджільництва мала субсидії від казни 1 500 крб. щорічно, від губернського земства – 250 крб. щорічно та від повітового земства в 1899 р. – 4 627 крб., у 1901 р. – 4 364 крб. [11, с. 535–536].

Земства активно залучали всі наявні можливості для більш ефективного впливу на селян із метою піднесення їх загальної культури. Для цього вони планували розширити мережу сільськогосподарських навчальних закладів, створення так званих народних сільськогосподарських шкіл, обстоювали думку,

що кожен повіт повинен мати власну сільськогосподарську школу, вживалися заходи щодо збільшення кількості сільськогосподарських курсів та агрономічної допомоги населенню.

Висновки з цього дослідження. Отже, зміст освіти професійних шкіл був спрямований на підготовку кваліфікованих спеціалістів в аграрній галузі виробництва. Сільськогосподарські школи готували спеціалістів, які були спроможні ефективно працювати в умовах функціонування ринкових відносин. Земства дбали про фінансування, матеріально-технічне оснащення, засоби навчання в зазначених закладах, тим самим сприяли підвищенню освітнього рівня населення українських губерній.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Веселовский Б. История земства : в 4-х т. / Б. Веселовский. – СПб., 1909–1911.
2. Гарлицкий Э. Опыт очерка сельскохозяйственной деятельности уездных земств Черниговской губернии за десятилетие 1895–1903 гг / Э. Гарлицкий // Земский сборник Черниговской губернии. – 1906. – № 7–8. – С. 20–59.
3. Дорошенко В. З історії земства на Україні / В. Дорошенко. – Львів, 1909 – (ЗНТШ. Студії з поля суспільних наук і статистики). – Т. II. – 68 с.
4. Дядиченко А. Доходы и расходы Черниговского земства за последние 25 лет / А. Дядиченко // Земское дело. – 1911. – № 6–5. – С. 27–531.
5. Хижняков В. Кооперация и земство / В. Хижняков // Юбилейный земский сборник 1864–1914. – СПб., 1914. – С. 342–358.
6. Абрамов В. Земская статистика народного образования / В. Абрамов // СОЦИС. – 1996. – № 2. – С. 89–92.
7. Корнийчук Л. Экономические вопросы в деятельности земств / Л. Корнийчук // Экономика Украины. – 1995. – № 1. – С. 58–64.
8. Лобас Т. Экономическая деятельность земских учреждений 1864–1917 гг. (На материалах земств Полтавской, Харьковской, Черниговской губерний) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : спец. 07.00.02 «Отечественная история» / Т. Лобас. – М., 1997. – 20 с.
9. Мекшун Л.М. Особливості земської статистики в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. (історико-економічний аспект) : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.01.04 «Економічна історія та історія економічної думки» / Л.М. Мекшун. – К., 2004. – 20 с.
10. Фещенко В.М. Дослідження проблем становлення та розвитку ринкового господарства в працях економістів України другої половини XIX – на початку XX ст. : [монографія] / В.М. Фещенко. – К. : КНЕУ, 2003. – 187 с.
11. Справочные сведения о деятельности земств по сельскому хозяйству (по данным на 1899, 1900, 1901 годы). / Сост. под ред. В.В. Бирюковича. – СПб. : Общественная польза, 1902. – Вып. 5. – 612 с.
12. Харьковские губернские ведомости. – 1911. – 12 мая.
13. Державний архів Харківської області (ДАХО). – Ф. 304. – оп. 1. – спр. 2780 (Протоколи засідання педсовета Липковатовского низшего сельскохозяйственного училища) – 112 с.
14. Полтавщина. Енциклопедичний довідник / За ред. А.В. Кудрицького. – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1992. – 1024 с.
15. Отчет Полтавской губернской земской управы за 1914 год. Вып. 1. – Полтава : Электротипо-литография И.Л. Фришберга, 1915. – 227 с.
16. Абрамов В. Земский бюджет / В. Абрамов // Банковские услуги. – 1996. – №3–4. – С. 30–33.